

## V bob. Xalq hokimiyatchiligining konstitutsiyaviy asoslari

### *1-§. Hokimiyat tizimida davlat hokimiyati*

Hokimiyat ijtimoiy kategoriya (hodisa) bo'lib, kishilik jamiyatining barcha davrida (hatto davlat bo'lmagan davrda ham) mavjud bo'lgan. Hokimiyat doimiy ravishda ijtimoiy munosabatlarga, shaxsiy munosabatlarga ta'sir qilib keigan.

Hokimiyat boshqalarga nisbatan ustun turish, buning uchun kuchga ega bo'lish va boshqalarga nisbatan ta'sir qila olishdir<sup>1</sup>.

Agar hokimiyatga tushunish oson bo'lgan eng oddiy ta'rif beradigan bo'lsak, u ijtimoiy hodisa; kishilik jamiyatining barcha boshqichlarida mavjud bo'lgan va jamiyat rivojlanishi bilan rivojlanib borgan; hokimiyatning rivojlanishi jamiyat rivojiga yoki aksincha, jamiyat rivoji hokimiyatga ta'sir etgan; hokimiyat munosabatida ikki tomon: birinchisi – hokimiyat subyekti yoki hokimiyat egasi, ikkinchi tomon – shu subyektga bo'ysunuvchi tomon bo'ladi; hokimiyat, albatta, kuchga ega bo'ladi. Umumlashtirib aytadigan bo'lsak, hokimiyat boshqalarga nisbatan huquqqa ega bo'lish, kuchga ega bo'lish va boshqalarga ta'sir qilishdir. Boshqalar deganda alohida shaxs yoki shaxslar, jamoa, oila, jamiyatni tushunish mumkin. Shuning uchun hokimiyatning turlari, ko'rinishi turli-tuman.

Insonlar o'rtasidagi munosabatlarda hokimiyat ongga asoslanadi va u ongli hokimiyatdir. Ongga asoslanmagan, instinktga asoslangan hokimiyat ham bo'lishi mumkin: hayvonlar to'dasida kuchli hayvon o'z ta'sirini boshqalarga o'tkazishi ham hokimiyatdir.

Hozirgi kunda davlat mavjud bo'lgan davrda ham davlat hokimiyati bilan birga boshqa hokimiyatlar ham mavjud. Oilada oila boshlig'i hokimiyati, jamoat birlashmalaridagi hokimiyat, diniy tashkilotlaridagi hokimiyat va hokazolar.

Ta'sir doirasiga qarab siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy hokimiyat bo'lishi mumkin.

Bu yerda asosiy e'tiborni siyosiy hokimiyatga qaratamiz, chunki siyosiy hokimiyat davlat tomonidan amalga oshiriladi.

---

<sup>1</sup> Hokimiyat masalasi "Davlat va huquq nazariyasi"da kengroq o'rganiladi.

Davlat hokimiyatining ta'sir doirasi eng keng va kuchli hokimiyatdir. Uning asosiy belgilaridan biri hokimiyatni amalga oshirishda oshkora kuch ishlatishning mavjudligi, majburlov uchun maxsus organlardan foydalanish (militsiya, armiya, maxsus xizmatlar), hokimiyat ta'siri, mamlakatning barcha hududida o'z kuchiga ega bo'lishi, uning ko'rsatmasini bajarish barcha uchun majburiy ekanligi (davlat organlari, jamoat birlashmalari, fuqarolar) hisoblanishidir. Davlat hokimiyati o'z ifodasini, erkini majburiy ravishda qonun, farmon, qaror asosida hayotga tatbiq qiladi. Turli majburlov vositalaridan foydalanadi. Davlat hokimiyati faqat qonun asosida tashkil etilgan organlar tomonidan, qonunga asosan amalga oshiriladi. Davlat hokimiyati qonunchilik hokimiyati, ijro hokimiyati, sud hokimiyati orqali ijtimoiy hayotga tatbiq qilinadi. Davlat hokimiyati yakka boshchilik: monarxiya, diktatura shaklida yoki kollegial (jamoat) asosda, yakka boshchilik asosda ish olib boruvchi, xalq tomonidan saylab qo'yilgan organlar tomonidan amalga oshiriladi.

Davlat hokimiyati qo'llanish metodiga qarab hukmronlik, zo'ravonlik yoki demokratik ko'rinishga bo'linishi mumkin.

O'zbekiston demokratik davlat bo'lganligi uchun davlat hokimiyati qonuniy asosda saylab qo'yilgan organlar: prezident, parlament, hukumat, sudlar, mahalliy davlat hokimiyati organlari va boshqa maxsus muassasalar (prokuratura) tomonidan amalga oshiriladi.

Ular tomonidan amalga oshiriladigan barcha faoliyat xalq manfaatiga mos tushishi zarur. Amalga oshiriladigan kuch ishlatish va boshqa tazyiqlar ham xalq manfaatini yo'lida bo'lishiga harakat qilinadi.

O'zbekistonda davlat hokimiyati davlat mustaqilligini saqlash, inson huquqlarini himoya qilish, fuqarolar osoyishtaligini ta'minlash, xalqning farovon turmush tarzini yuksaltirish vazifasidan kelib chiqib, o'z faoliyati yo'nalishlarini belgilaydi va ishni tashkil etadi.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, davlat hokimiyati uchun xos quyidagi belgilarni ko'rsatish mumkin:

1. Davlat hokimiyati boshqa hokimiyatlardan ta'sir doirasining kengligi bilan farq qiladi. Ya'ni, faqat davlat hokimiyatigina mamlakatning barcha hududida, barcha aholiga ta'sir qiladi. Davlat

hokimiyati mamlakat hududida yashayotgan chet el fuqarolari hamda fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga ham ta'sir qiladi.

2. Davlat hokimiyati maxsus subyektlar, professionallar, davlat xizmatchilari tomonidan amalga oshiriladi.

3. Davlat hokimiyati hamma uchun umummajburiy qoidalar yaratadi, ularni qo'llaydi va o'zi ham o'rnatilgan qoidalarga amal qiladi.

4. Davlat hokimiyati majburlovda real kuchga tayanadi, jazo choralarini qo'llaydi.

5. Davlat hokimiyati doimiy, uzluksiz amal qiladi.

6. Davlat hokimiyati xalq irodasiga tayanadi.

## ***2-§. Davlat hokimiyatining manbai va davlat hokimiyatini amalga oshirish***

Hozirgi davrda jamiyat hayotini, fuqarolar tinchligi, farovonligini davlatsiz, hokimiyatsiz tasavvur qilish qiyin. Jamiyatning ma'lum bosqichida davlat yo'q bo'ladi, degan g'oyalar xomxayol ekanligi hozirgi kunda aniq bo'lib qoldi.

Amalda barcha davlatlar o'zini demokratik davlat deb hisoblaydi (diktatura, avtoritar davlat bo'lsa ham) va buni konstitutsiyalarida mustahkamlab qo'yishgan.

O'zbekiston ham o'z taraqqiyotini demokratiya bilan bog'ladi va konstitutsiyada O'zbekistonning demokratik respublika ekanligi belgilab qo'yildi.

Demokratiya atamasi turli ma'nolarda ishlatilsa ham, uning mag'zini "xalq hokimiyati" tushunchasi tashkil etadi.

Demokratik davlat hokimiyat xalqqa tegishligini bildiradi. Bunda hokimiyat nafaqat xalqqa tegishli, balki hokimiyatning o'zi xalqdan vujudga kelishi, uning yagona manbai xalq ekanligi bilan xarakterlanadi.

O'zbekiston – demokratik davlat. Bu xalq hokimiyati amal qilishini bildiradi. Davlat siyosiy hokimiyatini amalga oshirar ekan, xalqdan vakolat oladi. Konstitutsiyaning "Xalq hokimiyatchiligi" bobida: "Xalq davlat hokimiyatining birdan-bir manbaidir", – deb belgilangan (7-modda).

Demokratik jamiyat hisoblanuvchi O'zbekistonda hokimiyat xalqqa tegishli. Ana shu hokimiyat samarali ishlashi, undan barcha manfaatdor bo'lishi uchun u to'g'ri tashkil qilinishi kerak. Xalq hokimiyatini to'g'ri va samarali tashkil qilish vositalaridan eng samaralisi va sinovdan o'tgani hokimiyatni davlat hokimiyati orqali amalga oshirishdir. Chunki, davlat uzoq yillar davomida hokimiyatni amalga oshirish bilan shug'ullanadi va katta tajriba to'plagan. Bu faoliyatni yaxshiroq amalga oshirish maqsadida davlat faoliyati, tuzilishi takomillashtirilib boriladi.

Xalq davlat hokimiyatini amalga oshiruvchi organ va mansabdor shaxslarni saylashda, tayinlashda bevosita yoki vakillari orqali ishtirok etadi. Ular xalq oldida mas'uliyatli hisoblanadi. Vakolatni xalqdan olgach, o'zlarining faoliyatini xalq manfaatlariga xizmat qilishga qaratadi. O'zbekistonda davlat faoliyati ustidan jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga qaratilgan yo'l ham xalq hokimiyatini kuchaytirishga qaratilgandir.

Xalqning xohish istagi davlat siyosatini belgilashda hal qiluvchi o'rin egallaydi.

O'zbekiston Respublikasida, barcha demokratik davlatlar singari, davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko'zlab va Respublika Konstitutsiyasi hamda uning asosida qabul qilingan qonunlar va kolat bergan idoralar tomonidangina amalga oshiriladi (7-modda).

Demak, birinchidan, davlat hokimiyati xalq manfaatlarini ko'zlashi kerak, ikkinchidan, davlat hokimiyati konstitutsiya va maxsus qonunlar vakolat bergan organlar tomonidangina amalga oshiriladi. Konstitutsiya davlat hokimiyatining uch turdagi hokimiyat tarmoqlari: qonunchilik, ijro, sud organlari tomonidan amalga oshirilishini belgilagan. Asosiy qonunda davlat boshlig'i – Prezident, qonunchilik hokimiyatini amalga oshiruvchi Oliy Majlis va uning palatalari vakolatlari belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyadan tashqari yana bir necha qonunlar mavjud bo'lib, ularda davlat hokimiyatini amalga oshiruvchi organlar vakolatlari belgilangan, jumladan, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to'g'risida"gi, "Sudlar to'g'risida"gi, "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi to'g'risida"gi, "Mahalliy davlat hokimiyati to'g'risida"gi qonunlarda.

Bu Konstitutsiya asosida qabul qilingan qonunlarda tegishli hokimiyat organlarining vakolatlari, ularni amalga oshirish usul va vositalari, hokimiyatni amalga oshirish jarayonida bir-biri bilan munosabati, xalq oldidagi mas'uliyati belgilab qo'yilgan.

Yuqoridagilarga e'tibor bersak, eng oddiy xulosa shundan iborat bo'ladiki, davlat hokimiyati xalq manfaatiga zid harakat qilmasligi va hokimiyatni qonun vakolat bermagan hech qanday organ amalga oshirmasligi kerak.

Konstitutsiya qabul qilish vaqtida Prezidentimiz tomonidan aytilgan: *"O'zbekistonda davlat hokimiyatining birdan-bir manbai xalq bo'lib, davlat xalqning irodasini ifodalaydi, uning manfaatlariga xizmat qiladi"*,<sup>1</sup> – degan so'zlar konstitutsiyada ham o'z o'rnini topdi va amalda ham namoyon bo'lmoqda.

Davlat hokimiyati faqat qonun vakolat bergan organlar tomonidan amalga oshirilishi demokratik huquqiy davlat shartlaridan biridir. Davlat hokimiyati jamiyat hayotiga kuchli ta'sir qiluvchi vosita ekan, u ham turli ta'sirlardan o'zini himoya qilishi kerak.

Bu, eng avvalo, boshqa qonunda belgilanmagan organlar va tartibda davlat hokimiyatini amalga oshirishga yo'l qo'ymasligi bilan ta'minlanadi.

Konstitutsiyamizning 7-moddasida: "Konstitutsiyada nazarda tutilmagan tartibda davlat hokimiyati vakolatlarini o'zlashtirish, hokimiyat idoralari faoliyatini to'xtatib qo'yish yoki tugatish, hokimiyatning yangi va muvoziy tarkiblarini tuzish Konstitutsiyaga xilof hisoblanadi va qonunga binoan javobgarlikka tortishga asos bo'ladi", deb belgilanib, bu masala huquqiy tomondan hal qilingan.

Bu yerda bir necha harakat qonunsiz hisoblanib, taqiqlangan. Bular: birinchidan, davlat hokimiyati vakolatlarini o'zlashtirish. Bu degani bir hokimiyat organini boshqa hokimiyat organi vakolatini egallab olishi yoki boshqa tuzilmalar, jamoat birlashmalari tomonidan hokimiyat organlarining vakolatlarini egallab olishi nazarda tutilgan. Ikkinchidan, asossiz ravishda hokimiyat idoralari faoliyatini to'xtatib qo'yish yoki butunlay tugatish. Uchinchidan, Konstitutsiya va qonunlarda ko'rsatilgandan tashqari yangi or-

---

<sup>1</sup> Karimov I.A. O'zbekiston – kelajagi buyuk davlat. – T.: O'zbekiston, 1992. 38-bet.

ganlar tuzish yoki mavjud organlarga o'xshash organlar tuzish. Bunday harakatlar qonunga xilof hisoblanadi. Sababi har qanday qonuniy tuzilmalarni (organlarning) faoliyatini to'xtatish yoki tugatish, vakolatlarini o'zlashtirish, yangi organlar tuzish konstitutsiyaviy tuzumga xavf soladi, boshqaruvni izdan chiqaradi, natijada, fuqarolar xavfsizligiga va barqarorlikka putur yetkazadi.

Bunday noqonuniy tuzilmalarni tuzish, qonuniy davlat hokimiyati organlarining faoliyatini to'xtatishga urinish hollari O'zbekistonda bo'lgan. Namanganda bir guruh kimsalar 90-yillarning boshida o'zlaricha tartib o'rnatish maqsadida qonunsiz tuzilmalar tuzib, hokimiyat organlari vakolatlarini egallab, jazolovchi organlarning o'rnini bosishga harakat qilishgan. Natijada, Namanganda beboshlik vujudga kelgan, faqat qonuniy hokimiyat organlarining aralashuvi natijasida qonuniy hokimiyat organlarining o'rnini bosishga qaratilgan harakat o'z vaqtida to'xtatilgan va ko'plab qon to'kilishlarining oldi olingan.

Hokimiyat vakolatlarini o'zlashtirish, faoliyatini to'xtatish yoki tugatish, noqonuniy tuzilmalar tuzish og'ir oqibatlarga olib kelishi tufayli, ana shunday holatlarda qonunga binoan javobgarlikka tortishga asos bo'ladi. Bunday harakatlar uchun O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining "Hokimiyat, boshqaruv va jamoat birlashmalari organlarining faoliyat tartibiga qarshi jinoyatlar" deb nomlangan beshinchi bo'limida jinoiy javobgarlik belgilangan<sup>1</sup>.

### ***3-§. Davlat hokimiyati tizimining bo'linishi prinsipi***

O'zbekiston o'z taraqqiyotiga jahon davlatchilik taraqqiyotidagi eng ijobiy xususiyatlarni, prinsiplarni amalda qo'llash orqali erishishni maqsad qilib qo'ygan.

Davlatni tashkil etish, davlat hokimiyatini amalga oshirish masalasida ham barcha rivojlangan mamlakatlar tajribasida qo'l-

<sup>1</sup> Qarang: O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi: (2012-yil 1-iyungacha bo'lgan o'zgartish va qo'shimchalar bilan) Rasmiy nashr – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. – T.: Adolat, 2012. – 125–148-betlar.

lanilib kelinayotgan va amalda o'zini oqlagan davlat hokimiyati tizimining hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linishi prinsipini konstitutsiyada mustahkamlash va amalda qo'llash yo'lidan bordi.

Hayotda va ayrim yuridik manbalarda "hokimiyat bo'linishi prinsipi" degan atama uchrab turadi. Aslida esa, davlat hokimiyati yagona, u bo'linmaydi. Bo'linish deganda faqat davlat hokimiyati tizimining tarmoqlarga bo'linishi tushunilishi kerak.

Agar davlat hokimiyatini bir katta daraxt deb olsak, daraxtning shoxlari shu hokimiyatning tarmoqlaridir. Daraxt shoxlarga bo'linishi bilan butunlay bo'linib ketmaganidek, hokimiyat tizimining tarmoqlarga bo'linishi bilan hokimiyatning yagonaligiga putur yetmaydi, chunki u bo'linib ketmaydi. Davlat hokimiyatini alohida tarmoqlar tomonidan amalga oshirilishi hokimiyatning samarasini oshiradi. Chunki ular shu ishga ixtisoslashgan.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, mustaqillikning birinchi huquqiy asosi "O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi asoslari to'g'risida"gi 1991-yil 31-avgust Qonunida birinchi marta hokimiyat tizimi hokimiyatning bo'linishi prinsipida tashkil qilinishi ko'rsatilgan.

Keyinchalik Konstitutsiyaning 11-moddasida: "O'zbekiston Respublikasi davlat hokimiyatining tizimi hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatiga bo'linishi prinsipiga asoslanadi", – deb belgilandi. Shu asosda O'zbekistonda hokimiyatni amalga oshiruvchi organlar tizimi barpo etildi.

Mamlakatimizda qonunchilik hokimiyati Oliy Majlis, ijro hokimiyati Vazirlar Mahkamasi va hokimlar, sud hokimiyati Konstitutsiyaviy sud, Oliy sud, Oliy Xo'jalik sudi va hududiy tuzilishlardagi sudlar orqali amalga oshiriladi.

Hokimiyatning bo'linishi prinsipidan kelib chiqib, har bir alohida hokimiyat tuzilmalarining vakolatlari aniq belgilab qo'yiladi.

Hokimiyat bo'linishi prinsipi faqat vakolatlarni aniq belgilab qo'yishnigina nazarda tutmaydi. Hokimiyat bo'linishi prinsipi:

- vakolatlarni biror-bir organ yoki shaxs qo'lida haddan ortiq, asossiz to'planishiga barham beradi;

- hokimiyat tuzilmalarining bir-birining vakolatini egallash, ishiga asossiz aralashuviga chek qo'yadi;

- turli hokimiyat organlari bir-birini nazorat qilib borishini ta'minlaydi.

Hokimiyatning bo'linishi prinsipini joriy qilish faqat hokimiyat tuzilmalarini normal, yaxshiroq, malakaliroq ishlashini ta'minlash uchungina emas, avvalo bu prinsip hokimiyatni to'g'ri tashkil qilish natijasida fuqarolarning huquq va erkinliklarini to'la ta'minlash, maniaatlarini kengroq, to'laroq ifodalashni maqsad qilib qo'yadi. Chunki, har bir hokimiyat tuzilmasi o'z vazifasini to'la va malakali bajarsa, huquq buzilishlariga barham beriladi.

Hokimiyatning bo'linishi prinsipi hokimiyat tuzilmalarini bir-biridan holi, mustaqil bo'lishiga imkon yaratadi. Demokratik davlatda bu, ayniqsa, muhimdir.

Hokimiyatning bo'linishi prinsipi aslo davlat hokimiyatining yagonaligiga putur yetkazmaydi. Yagona davlat hokimiyati kuchli funksiya va vazifalarni amalga oshirish zarurligidan kelib chiqib, uning qonunchilik, ijro etish, sud faoliyatini kuchli, shu sohaga ixtisoslashgan organlar olib borishini nazarda tutadi. Ularning mustaqilligi esa, o'zlariga yuklangan vazifalarni to'la bajarish imkoniyatini yaratadi.

Hokimiyatning bo'linishi prinsipining qonuniy asoslari mavjud. Lekin bu prinsipni yanada kengroq amalga joriy etish uchun ko'plab qo'shimcha tadbirlar o'tkazilmoqda.

Mamlakatimizda ikki palatali parlamentga o'tish, quyi Qonunchilik palatasini professional asosda doimiy ishlovchi organga aylantirish ham, eng avvalo, hokimiyatning bo'linishi prinsipini chuqurroq joriy etishni ko'zlagan.

Olib borilayotgan sud-huquq tizimidagi islohotlar ham hokimiyatning bo'linishi prinsipi asosida sudlarni haqiqiy mustaqilligiga erishishni nazarda tutadi.

Davlat hokimiyatining bo'linishi prinsipini mahalliy davlat hokimiyati organlariga nisbatan ham joriy etish mahalliy davlat organlari ishini takomillashtirishga olib kelishi haqidagi fikrlar hozirgi kunda o'z isbotini topmoqda.



O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ijro hokimiyatining boshlig'i vakolatining bekor qilinishi hokimiyatning bo'linishi prinsipini yanada kengroq qo'llash imkoniyatini tug'dirdi.

Demokratiya jarayonlarini rivojlanishi davlat qurilishi va boshqaruvini yanada erkinliklashtirish siyosati hokimiyatning bo'linishi prinsipini yanada chuqurroq qo'llash imkonini berdi.

Bu haqda Prezident shunday fikr bildirgan: *“...davlat hokimiyatining uchta subyekti, ya'ni davlat boshlig'i bo'lgan Prezident, qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyatlar o'rtasidagi vakolatning yanada mutanosib taqsimlanishini ta'minlash uchun zarur shart-sharoitlarni yuzaga keltirmoqda”*<sup>1</sup>.

#### ***4-§. O'zbekiston xalqi. Xalqning jamiyat va davlat hayotida ishtiroki. Xalq nomidan ish olib borish***

Konstitutsiyaning 8-moddasida: “O'zbekiston xalqini millatidan qat'i nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi”, degan qoida belgilanib, unda “xalq” tushunchasiga aniq, qisqa huquqiy ta'rif berilgan.

Xalq tushunchasini aniqlash huquqiy munosabatlarda muhim o'rin egallaydi. Chunki, O'zbekistonda kimlar yashashidan qat'i nazar, davlat boshqaruvida faqat xalq ishtirok etadi, xalq esa, O'zbekiston fuqarolaridir. O'zbekiston fuqarosi bo'lmagan shaxslar, ya'ni xorijiy mamlakat fuqarolari yoki fuqaroligi bo'lmagan shaxslar davlat boshqaruvida, idora ishlarida ishtirok etmaydi. O'zbekiston xalqi, ya'ni fuqarolarigina davlat boshqaruvida ishtirok etadi.

O'zbekiston xalqini davlatni boshqarish ishlarida ishtiroki ularning siyosiy huquqlari hisoblangani uchun bunday huquqlar siyosiy huquqlarga taalluqli Konstitutsiya normalarida belgilab qo'yilgan. Konstitutsiyaning 32-moddasiga asosan, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga egadirlar. Bunday ishtirok etish o'zini o'zi boshqarish, referendum-

<sup>1</sup> Karimov I.A. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2010. – 10-bet.

lar o'tkazish va davlat organlarini demokratik tarzda tashkil etish yo'li bilan amalga oshiriladi. Bu yerda xalqning davlat hayotida ishtirok etish yo'llari aniq belgilab qo'yilgan. Bundan tashqari, Konstitutsiyaning 9-moddasida: "Jamiyat va davlat hayotining eng muhim masalalari xalq muhokamasiga taqdim etiladi, umumiy ovozga (referendumga) qo'yiladi", – deb belgilangan. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan keyingi davrda, haqiqatan ham, eng muhim masalalar xalq muhokamasiga taqdim etilganligini, shuningdek referendumga qo'yilib, hal qilinganligini ko'ramiz.

Bularni misollar bilan ko'rsatish mumkin. Agar Konstitutsiyaning ijtimoiy hayotdagi o'rnini ko'radigan bo'lsak, undan muhim hech narsa yo'q. Konstitutsiya loyihasi ishlangach, u uzoq vaqt xalq muhokamasiga qo'yildi. Muhokama natijasida tushgan fikr-mulohazalar asosida loyihaga ko'pgina tuzatishlar, qo'shimchalar kiritildi. Muhokama asosida xalq Konstitutsiyani yaratishda bevosita ishtirok etish imkoniyatiga ega bo'ldi. Yoki, keyingi vaqtda qabul qilinayotgan ko'plab qonun loyihalari, albatta, xalq muhokamasiga qo'yildi va ularning istak-mulohazalari qonunlarning qabul qilinishida inobatga olindi.

O'zbekiston mustaqil davlat bo'lgach, davlat rivojlanish tarixida referendum degan hodisa (voqelik) uchraydigan bo'ldi. Uning natijasida, mustaqilligimiz xalq tomonidan ma'qullandi, prezidentning vakolat muddati 5 yildan 7 yilga o'zgartirildi va nihoyat, ikki palatali parlament tashkil qilindi.

Demak, eng muhim masalalarga xalq o'z munosabatini bildiradi, xalqning ovozi shu masalalarni hal qilishda asosiy rol o'ynadi.

Xalq davlat boshqaruvida muhokamalarda, referendumda ishtirok etish bilan qatnashar ekan, bular haqida aniqroq tushunchaga ega bo'lish zarur.

Umumxalq muhokamasi nima, umumxalq ovozi (referendum) nima, degan savollar tez-tez uchrab turadi.

Umumxalq muhokamasida ma'lum bir masala yoki loyiha ommaviy axborot vositalari orqali e'lon qilinadi. Xalq uni o'rganib, o'z istak, mulohaza, takliflarini ommaviy axborot vositalari orqali bildiradi yoki pochta orqali yoki shaxsan tegishli organlarga yetkazadi. Muhokamada loyihani u yoki bu qoida, normalariga

o'zgartirish, biror qo'shimcha kiritish, mavjud norma, qoidalarni olib tashlash haqida fikr bildiriladi, qanday fikr-mulohazalarni inobatga olish yoki rad etish tegishli organ, komissiya vakolatiga kiradi. Muhokama bir necha kun, hafta yoki oylab davom etishi mumkin. Muhokamada qancha odam ishtirok etishi belgilab qo'yilmaydi.

Umumxalq ovozi (referendum) masalani uzil-kesil hal qilish uchun yoki qonun loyihasini qabul qilish uchun o'tkaziladi. Bunda masala ijobiy hal qilinadi yoki rad etiladi. Referendumda qancha xalq ishtirok etishi, qanchasining ovoz berishi masalaning hal qilinishini belgilaydi. U saylovdagi kabi ovoz berish orqali hal qilinadi. Uni saylovdan farqi, saylovda aniq nomzodlarga ovoz berilsa, referendumda aniq masalaga ovoz beriladi.

Xalq davlat hayotida boshqa usullar orqali ham ishtirok etadi. Masalan: saylov orqali, davlat organlarining faoliyatini nazorat qilish orqali. Bu masalalar keyingi mavzularda o'rganiladi.

O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining referendumini to'g'risida"<sup>1</sup> maxsus qonun bo'lib, u nima uchun referendum o'tkazilishi, referendum predmeti bo'lmaydigan masalalar doirasi, qanday hollarda referendum o'tkazish mumkin emasligi, referendum o'tkazishning asosiy prinsiplari va referendum o'tkazish tartibini belgilab qo'ygan.

Qonunga asosan referendum o'tkazish tashabbusi huquqiga, Respublika fuqarolari, Oliy Majlisning palatalari, O'zbekiston Prezidenti ega.

Fuqarolar referendum o'tkazish tashabbusi bilan chiqadigan bo'lsa, bunday tashabbusni referendumda ishtirok etuvchilarning kamida besh foizi qo'llab-quvvatlaganda, tashabbus amalga oshiriladi.

Referendum O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan tayinlanadi. O'zbekiston Prezidenti referendum o'tkazish tashabbusi bilan chiqqan taqdirda, Oliy Majlisga murojaat etishi yoki referendum o'tkazish to'g'risida o'z qarorini qabul qilishi mumkin.

Referendum o'tkazishda saylovlar vaqtidagi asosiy prinsiplar, tartiblar qo'llaniladi.

---

<sup>1</sup> Qarang: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi faoliyatini tartibga soluvchi qonun hujjatlari to'plami. – T.: 2007. – 109–121-betlar.

Referendum o'tkazish, uning natijalarini aniqlash, e'lon qilish-da Markaziy saylov komissiyasi ishtirok etadi.

Referendumda qabul qilingan qaror respublikaning butun hududida majburiy kuchga ega bo'ladi va davlat hokimiyati tomonidan tasdiqlanishi shart emas.

Yuqorida qayd etilganidek, xalq o'z xohish-irodasini amalga oshirishni davlatga topshirgan. Bu qonuniy asosga ega. Lekin, davlat juda murakkab tuzilma, uni harakatga keltiruvchi, yurgizuvchi ko'plab mansablar, organlar mavjud. Xalq hokimiyatning yagona manbai bo'lsa-da, hamma vaqt, hamma joyda to'g'ridan-to'g'ri harakat qila olmaydi. Buning imkoniyati ham yo'q. Shuning uchun, xalq nomidan harakat qiluvchilar doirasi aniq chegaralab qo'yilgan.

O'zbekiston Konstitutsiyasining 10-moddasida: "O'zbekiston xalqi nomidan faqat u saylagan Respublika Oliy Majlisi va Prezidenti ish olib borishi mumkin", – deb mustahkamlab qo'yilgan. Bu sharaflili va mas'uliyatli vazifani Oliy Majlis bilan Prezident mamlakat ichkarisida ham, tashqi munosabatlarda ham amalga oshiradi.

Nima uchun faqat Oliy Majlis va Prezident?

Oliy Majlis ham, Prezident ham xalq vakilligining oliy ko'rinishi. O'zbekiston Oliy Majlisi ikki palatadan iborat bo'lib, quyi palata – Qonunchilik palatasi xalq tomonidan bevosita saylangan deputatlardan iborat bo'lsa, yuqori palata – Senatning a'zolari – senatorlar xalq saylagan mahalliy Kengash deputatlaridan va Prezident tayinlagan senatorlardan iborat. Quyi palata deputatlarini saylashda xalq bevosita ishtirok etsa, Senatni shakllantirishda vakillari orqali ishtirok etadi. Oliy Majlis oliy vakillik va yagona qonunchilik organidir. Shuning uchun ularning xalq nomidan ish olib borishi asoslidir.

Prezident – davlat boshlig'i. O'zbekistonda Prezident bevosita xalq tomonidan saylanadi, u xalqdan to'g'ridan-to'g'ri vakolat oladi. Prezidentning bunday vakolatga egaligi Konstitutsiyaning yana boshqa moddasida ham ko'rsatilgan: "O'zbekiston Respublikasining Prezidenti:

3) mamlakat ichkarisida va xalqaro munosabatlarda O'zbekiston Respublikasi nomidan ish ko'radi" (93-modda). Prezidentning ham xalq nomidan, ham davlat nomidan ish olib borishining

ma'nosi bor. Chunki, davlat xalq hokimiyatini tasarruf etuvchi tuzilma bo'lsa, Prezident xalq saylagan, ma'qullagan davlat boshlig'i.

Konstitutsiya xalq nomidan ish olib boruvchilarni aniq belgilab qo'yar ekan, shu bilan boshqa hech qanday tuzilmalar bunday vakolatga ega emasligini ham ko'rsatib qo'ygan. Chunki, jamiyatda bulardan tashqari boshqa tashkilot va tuzilmalar ham mavjud.

Shuning uchun, Konstitutsiyaning 10-moddasi ikkinchi bandida: "Jamiyatning biron-bir qismi, siyosiy partiya, jamoat birlashmasi, ijtimoiy harakat yoki alohida shaxs O'zbekiston xalqi nomidan ish olib borishga haqli emas", – deb qayd qilingan. Bu qoida jamiyatda o'zboshimchalikni, jamiyatning buzilib ketishini, hokimiyat uchun noqonuniy kurashlarning oldini oladi va hech qanday siyosiy kuchlarga imtiyoz berilishiga yo'l qo'ymaydi.

### ***5-§. Siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlar xilma-xilligi***

Bizning xalqimiz rasmiy jihatdan sotsialistik respublika deb hisoblangan davlatda yashagan. U davlatda qonun hukmronligi emas, mafkura hukmronligi o'rnatilgan edi. Mafkura ham yagona kommunistik mafkura bo'lib, u o'zbek xalqi ma'naviyatiga, turmush tarziga, qadriyatlariga mutlaqo zid edi. Shu saboqlardan to'g'ri xulosa chiqarib, mustaqil davlatchiligimizni shakllantirishda, uning huquqiy asosi bo'lmish Konstitutsiya qabul qilinganda mafkura hukmronligiga, ya'ni yakka mafkuraning jamiyatda amal qilishiga barham berildi.

Natijada, Konstitutsiyada: "O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy hayot siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlarning xilma-xilligi asosida rivojlanadi.

Hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emas", – degan qoida o'rnatildi (12-modda). Bu ijtimoiy hayotdagi munosabatlarda, Konstitutsiyaviy tuzumda mutlaqo yangi rivojlanishni, taraqqiyotni ta'minlovchi muhim omil edi.

Siyosiy institutlar xilma-xilligining amaliy ifodasi sifatida, jamiyatda ko'ppartiyaviylik vujudga keldi. Nodavlat tashkilotlar tizimi shakllandi va ular ijtimoiy hayotda o'z o'rniga ega bo'ldi.

Davlat siyosiy institutlar uchun normal siyosiy makon yaratib berishi, ular esa, ijtimoiy guruhlarining manfaatlarini ifodalashi va himoya qilishga qodir bo'lishi zarur. Prezidentimizning "Siyosiy partiyalar mavjud bo'lishining asosiy va birdan-bir prinsipi davlatning konstitutsiyaviy me'yorlarini hurmat qilish va ularga rioya etishdan iborat bo'lmog'i lozim"<sup>1</sup>, – degan so'zlari siyosiy partiyalarining konstitutsiyaviy tuzumdagi o'rniga berilgan to'g'ri bahodir.

O'zbekiston Konstitutsiyasida mafkuraga munosabat ham huquqiy davlat nazariyasidan kelib chiqib hal qilingan.

Mafkura jamiyatdagi muayyan siyosiy, huquqiy, axloqiy, diniy, badiiy, falsafiy, ilmiy qoidalar, fikrlar va g'oyalar majmuidir<sup>2</sup>, deb e'tirof etsak, albatta, u turli-tuman bo'lishi kerak, degan xulosa paydo bo'ladi. Barchaga yagona mafkurani singdirish ularning qarashlariga zid holat bo'ladi. Shuning uchun, O'zbekistonda mafkura va fikrlar xilma-xilligi konstitutsiyaviy darajada o'rnatildi. Bu yagona mafkuraning hukmron bo'lishiga yo'l qo'ymaydi. Biron mafkuraning davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi totalitarizmga olib keladi.

Ijtimoiy hayot mafkuralar xilma-xilligi asosida rivojlanishining belgilanishi mafkuraning ajralmas qismi bo'lmish fikrlarning xilma-xilligini ta'minlaydi.

Jamiyat rivojini ta'minlovchi asosiy vositalardan biri fikrlar xilma-xilligi, bahs-munozaralardir.

Siyosiy institutlarning xilma-xilligi fikrlar xilma-xilligini ta'minlovchi vositalardandir.

Siyosiy, iqtisodiy masalalarni to'g'ri hal qilishda turli fikrlar bo'lishi, albatta, zarur. Fikrlar xilma-xilligi hamma sohada foydalidir. Ayniqsa, turli fikrlik parlament faoliyatida muhim rol o'ynaydi. Uning natijasida mukammal qarorlar qabul qilinadi, xato va kamchiliklarga yo'l qo'yilmaydi.

Fikrlar xilma-xilligiga amal qilmagan jamiyat, davlat inqirozga mahkum bo'ladi. Bu sobiq Ittifoq misolida o'z isbotini topgan. Qaysi mamlakatda erkin fikrlash, xilma-xil qarashlar mavjud

1 Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: O'zbekiston. – 175-bet.

2 Qarang: Milliy istiqloq g'oyasi. Darslik. – T.: Akademiya, 2005. – 35-bet.

bo'lsa shu mamlakatlarning rivojlanayotganligini ko'rish mumkin. Shuning uchun mamlakatda barcha jabhalarda, hokimiyat miqyosida, siyosiy faoliyatda fikrlar xilma-xilligi bo'lishiga ahamiyat berilmoqda. Buning natijasida fuqarolar ham jamiyatda o'z o'rniga ega ekanligini his qiladi. Ularning fikri, so'zi inobatga olinishiga ishonch hosil qiladi, erkin shaxs sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekistonda siyosiy institutlar va fikrlar xilma-xilligi Konstitutsiyada hech qaysi mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilishi mumkin emas, degan qoida asosida kafolatlanadi. Biror-bir mafkura davlat mafkurasi sifatida o'rnatilsa, unda fikrlar xilma-xilligi to'g'risida gap bo'lishi mumkin emas. Chunki, bunga hukmron mafkura aslo yo'l qo'ymaydi.

## ***6-§. O'zbekistonda demokratiya prinsiplari va shakllari***

Ijtimoiy hayotda eng ko'p ishlatiladigan so'z demokratiya bo'lib, uning lug'aviy ma'nosi yunoncha "democratia" – xalq hokimiyati, "demos" – xalq, "kratos" – hokimiyat so'zidan kelib chiqadi.

Hozirgi davrda mazkur atama asl ma'nosiga ta'sir qilmaydigan tarzda, turli tushunchalarga tatbiq qilinadi. Ba'zi manbalarda demokratiyaga xalq hokimiyati siyosiy liberalizmga, fuqarolar tinchligi va erkinligiga asoslangan inson huquqlaridan mahrum qilmaydigan davlat tuzilmasining shakli sifatida qaralsa<sup>1</sup>, ba'zi manbalarda demokratiyaga xalqni hokimiyat manbasi sifatida e'tirof etgan siyosiy tuzum<sup>2</sup>, deb qoraladi.

Har ikki tushuncha ham demokratiyaning mazmunini ochib beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti demokratiyaga hozirgi zamon talablaridan, milliy xususiyatlardan kelib chiqib quyidagi ta'rifni beradi: "Haqiqatan ham, demokratiya faqat nazariya yoki siyosiy jarayongina bo'lib qolmay, shu bilan birga, xalqning turmush tarzi va uning butun ruhiyati, an'analari, madaniyati, psixologiyasining xususiyatlari hamdir"<sup>3</sup>.

1 Qarang: Энциклопедический юридический словарь. – М.: ИНФРА-М, 1997. – Т. 72.

2 Qarang: Юридический словарь. – М.: Olma Press, 2005. – С. 14.

3 Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: O'zbekiston, 1997. – 185-bet.

Konstitutsiyamizning 13-moddasida: “O‘zbekiston Respublikasida demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanadi, ularga ko‘ra inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi.

Demokratik huquq va erkinliklar Konstitutsiya va qonunlar bilan himoya qilinadi”, – deb belgilangan.

Demokratiya to‘g‘risida turli fikrlar bo‘lgani singari, uning belgilari, prinsiplari to‘g‘risida ham shuncha fikrlar mavjud. Ayrim manbalarda demokratiyaning belgisi, prinsiplari qatoriga ko‘pchilik hokimiyati va unda ozchilikning huquqini hurmatlash; asosiy davlat organlarining saylab qo‘yilishi; fuqarolarning erkinligi va siyosiy huquqlarining mavjudligi; qonun ustuvorligi; hokimiyat bo‘linishi prinsipining mavjudligi ko‘rsatilsa, boshqa manbalarda bularga qo‘shimcha qilib, hukumatning xalq irodasi bilan tuzilishi; fuqarolar huquq va erkinliklarining kafolatlari mavjudligi; erkin va halol saylovlarning mavjudligi; odil sudlovning mavjudligi; hukumatni konstitutsiyaviy cheklashning mavjudligi; ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy liberalizm mavjudligi ko‘rsatiladi. Bular demokratiyaning qay darajada ekanini belgilovchi belgilar hisoblanadi.

Prezidentimiz demokratiyani u yoki bu mamlakatda qay darajada ekanligini belgilovchi belgilarni umumlashtirib shunday xulosaga keladi: “Jamiyatda demokratiya qay darajada ekanligini belgilovchi kamida uchta mezon bor. Bular – xalqning qarorlar qabul qilish jarayonlaridan qanchalik xabardorligidir. Hukumat qarorlarining xalq tomonidan qanchalik nazorat qilinishi, oddiy fuqarolar davlatni boshqarishda qanchalik ishtirok etishidir”<sup>1</sup>. Bu mezonlarda xalq hokimiyatchiligini amalga oshirishni ta‘minlovchi asosiy holatlar ko‘rsatilgan.

Demokratiyaning prinsiplari to‘g‘risidagi tushunchaga qaytsak, O‘zbekistonda demokratiya umuminsoniy prinsiplarga asoslanishi Konstitutsiyamizda aniq ko‘rsatib qo‘yilgan. Bular: inson, uning hayoti, erkinligi, sha‘ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlarning oliy qadriyat hisoblanishidir. Shu prinsiplar asosida mamlakatimizda demokratiyaga amal qiladi.

---

<sup>1</sup> Karimov I.A. O‘zbekiston XXI asr bo‘lag‘asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – T.: O‘zbekiston, 1997. – 181-bet.



Demak, demokratiyaning hamma joyda e'tirof etilgan prinsiplari bo'lib, bu – inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmat va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanishidir. Boshqa barcha hodisa, voqealar shularga bo'ysundiriladi. Eng oliy qadriyat sifatida inson va uning huquqlari deb e'tirof etilishi, demokratiyaning umuminsoniy prinsipi bo'lib, shu narsa Konstitutsiyamizning inson huquqlariga taalluqli boshqa barcha normalariga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Demokratiya haqida to'laroq tushunchaga ega bo'lish uchun uning shakllari haqida tasavvurga ega bo'lish lozim.

Demokratiyaning umume'tirof etilgan ikki shakli mavjud, birinchisi, bevosita demokratiya, ikkinchisi, vakillik demokratiyasi. Bular xalqning irodasini bildirishi, davlat ishlarida ishtirokining ko'rinishi, usullaridir.

Bevosita demokratiya bir necha ko'rinishlarda amalga oshiriladi. Bular: saylovda ovoz berish, saylanish, saylov kompaniyasida turli tadbirlarda ishtirok etish; umumxalq muhokamasida, referendumda ishtirok etish; turli organlar, mansabdor shaxslarning faoliyatini nazorat etish; davlat organlariga murojaat qilish va boshqalar. Bevosita demokratiyada har bir fuqaro davlat ishlarida bevosita, to'g'ridan-to'g'ri ishtirok etadi.

Vakillik demokratiyasi – saylov orqali prezidentni, deputatlarni saylash va ularga o'z nomidan ish ko'rish vakolatini berishda namoyon bo'ladi.

Shunga e'tibor berish kerakki, saylovda demokratiyaning har ikki shakli namoyon bo'ladi. Bevosita demokratiyada saylovda ovoz berishda, saylov tadbirlarida ishtirok etilsa, vakillik demokratiyasida saylov natijasida fuqarolar nomidan ish ko'ruvchi vakillar vujudga keladi.

Vakillik demokratiyasining rivojlanishida, siyosiy partiyalar nodavlat tashkilotlar muhim rol o'ynaydi. "Zero, siyosiy partiyalarsiz va jamoatchilik harakatlarisiz respublikada vakillik demokratiyasini tasavvur qilib bo'lmaydi".

Demokratiya ijtimoiy hayotda o'z o'rnini to'la topishi, undan barcha bahramand bo'lishi uchun uning har ikki shaklidan to'g'ri foydalanish, ular o'rtasida barqaror mutanosiblikka erishish zarur.

---

1 Karimov I.A. O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kalolatlari. – T.: O'zbekiston, 1997. – 174-bet.

## *7-§. Davlat o'z faoliyatida tayanadigan prinsiplar*

O'zbekiston o'z taqdirini belgilovchi asosiy hujjat – Konstitutsiya qabul qilishdan ko'zlangan maqsadlardan biri sifatida demokratiya va ijtimoiy adolatga sadoqatni namoyon qilish ekanligini e'tirof etgan.

Davlat o'z faoliyatini inson va jamiyat farovonligini ko'zlab, ijtimoiy adolat va qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshiradi (14-modda).

Davlatning faoliyati, eng avvalo, jamiyat farovonligini ko'zlashi xalq xohish-irodasiga to'la mos tushadi. Bu yo'lda davlatning tashkilotchilik qobiliyati, undan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Jamiyat farovonligiga erishish yo'lida iqtisodiy asoslarni yaratish, bozor munosabatlarini shakllantirish borasida davlatning o'tkazayotgan tadbirlari konstitutsiyaviy normalarni hayotga tatbiq qilishdir.

O'zbekiston faqat demokratik huquqiy davlat emas, balki demokratik odil davlat qurishni ham maqsad qilib qo'ygan<sup>1</sup>.

Jamiyatda adolat o'rnatilmasa, boshqa amalga oshirilayotgan tadbirlar o'z samarasini bermaydi. Adolat hamma jabhalarda: siyosiy hayotda, iqtisodda, turmushning barcha munosabatlarida o'rnatilishi zarur.

Adolatning buzilishi og'ir oqibatlarga, fojiga sabab bo'ladi. Ijtimoiy adolatni buzish aholini shunday ham tang ahvolini yanada og'irlashtirib, jiddiy ijtimoiy ziddiyatlarga olib kelishi mumkin<sup>2</sup>.

O'zbekiston bir tuzumdan boshqa tuzumga o'tdi. Ushbu davrda odamlarning moddiy ahvoli yomonlashuviga olib keladigan, nomatlub, keskin qarorlar qabul qilishga ham to'g'ri keldi. Ana shunday paytda aholining kam ta'minlangan, ijtimoiy himoyaga muhtoj qismini turli choralar bilan qo'llab-quvvatlash ijtimoiy adolat prinsipiga amal qilish natijasi bo'ldi.

<sup>1</sup> Qarang: Karimov I.A. O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. – T.: O'zbekiston, 1995. – 13-bet.

<sup>2</sup> O'sha joyda.

Umuman O'zbekistonning rivojlanishini belgilovchi tamoyillar orasida kuchli ijtimoiy himoyani tashkil qilish doimo o'zini sezdirib turadi.

Adolat prinsipining namoyon bo'lishi, mamlakatimiz xalqining munosib, farovon va erkin hayotini ta'minlashga, har bir kishi huquq va imkoniyatlaridan to'liq foydalanishi uchun zarur sharoitlar yaratishga o'z ta'sirini ko'rsatadi.

Adolat prinsipining amal qilishi natijasida respublikamizda osoyishtalik va barqarorlik saqlanib turibdi.

Adolat prinsipiga amal qilish, uni ijtimoiy hayotning barcha sohalarida qo'llashga erishish davlatga juda qimmatga tushadi. Buning uchun juda katta mablag'lar zarur bo'ladi, lekin, Yurtboshimiz aytganlaridek: "Adolat va haqiqat g'oyasi ijtimoiy hayotimizning barcha sohalarini qamrab olmog'i darkor. Adolat va haqiqat g'oyasi qonunchilik faoliyatimizning zamini, bosh yo'nalishi bo'lmog'i shart. Davlatchilik va fuqarolik munosabatlari, mehnat va uy-joy, nafaqa va soliq, tabiatni muhofaza qilish va jinoyatchilikka qarshi kurashish masalalari, qo'yingki, hayotimizning hamma jabhalari ana shu zaminga tayanishi zarur"<sup>1</sup>.

Adolat prinsipi davlatchilik tariximizda azaldan qo'llanib, mansabdor shaxslarga qo'yiladigan talab va bahoning asosi bo'lgan.

Hokimiyat masalasi davlatchilikda muhim masala bo'lib, har qanday davlatning ajralmas qismini tashkil etadi. Davlat hokimiyatining qanday tashkil etilishi u tayanadigan prinsiplarga bog'liq.

O'zbekiston huquqiy davlat qurishni maqsad qilib qo'ygan ekan, o'z faoliyatida qonuniylik va adolat prinsiplariga tayanadi. Ularning real bo'lishi esa, fuqarolar taqdiriga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir qiladi.

Amaldagi O'zbekiston Konstitutsiyasida hokimiyatning xalq manfaatiga mos tarzda tashkil etilishi uni tom ma'noda xalq hokimiyatchiligi deb atash uchun asos bo'ladi.

---

<sup>1</sup> Qarang. Karimov I.A. O'zbekistonning siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy istiqbolining asosiy tamoyillari. – T.: O'zbekiston, 1995. – 13-bet.

## **Mavzuni mustahkamlash uchun savollar:**

- 1. Hokimiyat nima?*
- 2. Davlat hokimiyati nima?*
- 3. Davlat hokimiyatining manbai kim?*
- 4. Davlat hokimiyatini kimlar amalga oshiradi?*
- 5. Hokimiyatni amalga oshirishda nimalar taqiqlanadi?*
- 6. Hokimiyatning bo'linishi prinsipi nima?*
- 7. O'zbekiston xalqi kim? Ular davlat va jamiyat hayotida qanday ishtirok etadi?*
- 8. Xalqning nomidan kim ish olib boradi?*
- 9. Referendum nima, u qanday tashkil qilinadi?*
- 10. Siyosiy institutlar, mafkuralar va fikrlar xilma-xilligi nima uchun kerak?*
- 11. Davlat tayanadigan demokratik prinsiplar qanday?*
- 12. Demokratiya shakllari qanday?*

## VI bob. Konstitutsiya va qonunning ustunligi

### *1-§. Konstitutsiya va qonunning ustunligi hamda ularning tan olinishi va bajarilishi shartligi*

Konstitutsiya va qonunning ustunligi deganda nimaga nisbatan ustunlik va nima uchun ustunlik bo'lishini aniqlash lozim.

Konstitutsiya va qonunning ustunligi boshqa qabul qilinadigan barcha hujjatlarga nisbatan (qonunosti hujjatlariga) qaratiladi. Bundan tashqari, Konstitutsiyaning qonunga nisbatan ham ustunligi mavjud.

Konstitutsiyaning qonunga nisbatan ustunligi deganda, boshqa birorta qonun, ularning normalari konstitutsiyaga zid bo'lmasligi, qonunning ustunligi deganda esa, boshqa birorta qonunosti hujjatlarining qonunga zid kelmasligi tushuniladi. Qabul qilinadigan har qanday boshqa hujjatlar Konstitutsiya, qonun normalarini o'zgartirishni emas, ularning amal qilishini ta'minlashi zarur. Konstitutsiya va Qonunning ustunligi ularning huquqiy tabiatidan kelib chiqadi.

Konstitutsiya oliy yuridik kuchga ega alohida tartibda qabul qilinadigan davlatning asosiy qonunidir. U xalq tomonidan (referendum orqali) yoki oliy vakillik organi – Oliy Majlis (parlament) tomonidan qabul qilinadi<sup>1</sup>. Konstitutsiya O'zbekiston hududida birdek kuchga ega. O'zbekistonda qabul qilingan qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar Konstitutsiya asosida va uni ijro qilish uchun qabul qilinadi.

O'zbekiston qonunlari eng muhim va barqaror ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish uchun qabul qilinadi.

Bu boradagi munosabatlar O'zbekiston Respublikasining "Normativ-huquqiy hujjatlar to'g'risida"gi Qonuni asosida tartibga solingan bo'lib, "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"da belgilangan ustuvor vazifalarning ijrosi sifatida 2012-yil 24-dekabrda ushbu qonunning yangi tahriri qabul qilindi. Qonunda normativ-huquqiy hujjatlarning turlari, ularning kim

---

<sup>1</sup> Konstitutsiya qabul qilish tartibi darslikning I bobida berilgan.